

N:o 133.

Af herr **S. J. Boëthius**, om beviljande af ett årligt anslag å 20,000 kronor till inrättande af personliga professurer vid Upsala universitet.

Genom kongl. brefvet af den 11 februari 1859 upprättades med Riksdagens bifall vid hvarterdera af de begge universiteten tvenne s. k. rörliga adjunkturen, hvilka, icke fästade vid något visst läroämne, voro afsedda att bereda möjlighet att vid universiteten kvarstanna åt hopp-gifvande vetenskapsidkare, hvilka icke erhållit befordran till någon af de dåvarande fasta lärareplatserna vid universiteten: ordinarie profes-surer och adjunkturen. Denna institution, som allmänt erkännes hafva varit till synnerlig nytta för universitetens vetenskapliga lif, upphörde emellertid genom den omorganisation af universitetens lärareplatser, som stadgades i kongl. brefvet den 1 juni 1877, i kraft hvaraf i stället för samtliga adjunkturen kommit fasta, vid vissa ämnen fästade extra ordinarie professurer samt fasta och rörliga docentstipendier. De sist-nämnda kunna i viss mån anses såsom en ersättning för de indragna rörliga adjunkturen, *men också endast i viss mån* till följd dels af deras låga belopp, dels deraf att de utdelas endast för kortare tid. Också erkändes från flera håll vid den nämnda nya organisationens åväga-bringande, att den för att blifva verkligt fruktbringande behöfde kompletteras genom inrättandet af s. k. *personliga professurer*, genom hvilka de rörliga adjunkturen skulle återupplifvas i förbättrad form.

Redan i det anförande till statsrådsprotokollet den 10 januari 1876, hvarigenom dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet föreslog Kongl. Maj:t att göra den första framställningen till Riksdagen om en

ny organisation af universitetens lärareplatser, heter det: »Utom dessa vid vissa ämnen fästade extra ordinarie professioner vore det önskligt, att nödiga tillgångar kunde beredas att, då tillfälle dertill yppades, vid universitetet såsom extra ordinarie professorer med skyldighet att i undervisningen deltaga bibehålla män af synnerligt framstående vetenskaplig förtjenst utan afseende på läroämne.» På samma gång anmärkte han emellertid, att »för sådant ändamål lära åtminstone för närvarande erforderliga medel icke finnas att tillgå», och i sjelfva den kongl. propositionen ingick också intet förslag angående denna sak. Statsutskottet vid 1876 års riksdag afstyrkte för tillfället genomförandet af den i propositionen framställda organisationsplanen såsom ej varande tillräckligt detaljerad, men föreslog i stället att till nästa riksdag af regeringen begära en ny framställning i frågan och angaf dervid såsom ett moment i den blifvande organisationen sådan det tänkte sig densamma: »tillfälliga professorsbeställningar för att tilldelas utmärkte vetenskapsmän». Under diskussionen i kammarne framhölls sedan från flera håll vigten och betydelsen af en sådan institution, i *Andra Kammaren* bland annat af herrar Axel Bergström, Key och Rydin, i Första Kammaren af herr Hedlund, hvilken dervid uttalade den åsigten, att det för dylika platser nödiga anslaget »lämpligast borde erhålla karakteren af förslagsanslag, som stode till regeringens förfogande». Dessa åsikter blefvo också Riksdagens, ty i dess skrifvelse till Kongl. Maj:t angående regleringen af åttonde hufvudtiteln anmärktes såsom en brist i den kongl. propositionen, att enligt denna ej, »åtminstone icke under den närmaste framtiden, några rörliga d. v. s. vid bestämda läroämnen icke bundna extra ordinarie professorsbeställningar komma att upprättas», ehuru departementschefen sjelf erkänt deras behöflighet, och derefter heter det vidare i skrifvelsen: »Riksdagen anser det vara af särdeles stor vigt, att universitetet genom dylik anställning ega medel att vid sig och vetenskapen fästa män af ovanlig skicklighet och sällsyntare gåfvor, och bör därför enligt Riksdagens förmenande uti planen för den nya organisationen ovilkorligen ingå, att medel afses för nu omtalade ändamål». Då emellertid Riksdagen på samma gång förklarade sin åsigt vara, att de åt universitetet redan beviljade medlen skulle kunna räcka äfven för detta ändamål, gjorde det större akademiska konsistoriet i Upsala, hvars utlåtande — liksom sektionernas och fakulteternas — af Kongl. Maj:t infordrades med anledning af denna skrifvelse, ej någon framställning om en särskild summas fixerande för nämnda ändamål, utan anslöt sig till den af den filosofiska fakultetens humanistiska sektion uttalade åsigten, att det i stället borde »lemnas öppet för hvarje fa-

kultet eller sektion att, när en vetenskapsman med framstående för- måga finnes, som icke på annat sätt kan fästas vid universitetet, genom vederbörande högre myndigheter hos Kongl. Maj:t göra underdånig framställning om beredande af nödiga medel till hans anställning.» Till följd häraf innehöll det yttrande, hvarmed departementschefen i statsrådet den 8 januari 1877 motiverade den i Kongl. Maj:ts proposition till 1877 års riksdag framställda organisationsplanen, blott följande angående denna sak: »De belopp (9,500 kronor för Upsala universitet och 6,750 kronor för Lunds), hvilka icke blifva för fasta lärareplatser eller vid fakulteterna fästade docentstipendier erforderliga, synas mig därför böra ställas till *Eders Kongl. Maj:ts disposition för att vid universiteten förvaltas och, i den ordning Eders Kongl. Maj:t kan finna för godt föreskrifva, användas till aflöning för personliga professorsbeställningar eller till rörliga docentstipendier.*» Detta öfverskott var emellertid alldeles otillräckligt för båda dessa behof, hvilket också statsutskottet vid 1877 års riksdag i sitt utlåtande öfver den kongl. propositionen erkände, men utskottet föreslog dock icke, att tillräckliga medel skulle beredas genom ytterligare anslag, utan nöjde sig med att antyda såsom lämpligast, att de tillgängliga medlen användes i främsta rummet till docentstipendier, och, ehuru under diskussionen i kamrarne tungt vägande röster å nyo höjdes till förmån för den — sålunda i strid med Riksdagens förut tydligt uttalade mening nu tillbakasatta — personliga professorsinstitutionen, fattade Riksdagen sitt beslut i öfverensstämmelse med detta statsutskottets uttalande, hvarefter den nya organisationen i enlighet härmed genomfördes. Då härför äfven det förut befintliga anslaget till de rörliga adjunkturerna användes, försvunno sålunda dessa platser, hvilka för universitetens vetenskapliga utveckling haft en så stor betydelse, utan annan ersättning än de i detta hänseende alldeles otillräckliga rörliga docentstipendierna.

Den nya organisationens upphofsman, dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Carlson, trodde dock ej, att detta skulle medföra några olägenheter, enär — såsom han under debatten den 7 april om den kongl. propositionen yttrade i Första Kammaren — personliga professorer enligt denna organisations »grundtanke» inginge deri såsom »ett element». Det sätt, hvarpå han tänkte sig att denna »grundtanke» skulle realiserar, var åter — såsom ses både af detta hans yttrande, af hans anförande i statsrådet den 8 januari 1877 och ett hans yttrande under Andra Kammarens debatt om förslaget den 9 april — detsamma, som den humanistiska sektionen och det större akademiska konsistoriet i Upsala förordat, nemligen att tillfällig sådan

professur skulle upprättas, så snart en vetenskapsman med framstående förmåga icke på annat sätt kunde fästas vid universitetet. Denna utväg har emellertid hittills visat sig temligen illusorisk, enär de framställningar, som sedan 1877 i sådant syfte gjorts, åtminstone från Upsala universitet, *icke ledt till något resultat*, och ifrågavarande grundtanke i den nya organisationen kan sålunda icke sägas hafva blifvit förverkligad.

Till följd häraf har vid Upsala universitet den åsigten allt mer trängt igenom, att ett vida lämpligare sätt till frågans lösning vore det först påtänkta och af 1876 års Riksdag förordade, nemligen att vissa medel funnes tillgängliga för att i mån af behof användas till personliga professorers upprättande; och sedan så väl den filosofiska fakultetens båda sektioner som den juridiska fakulteten i Upsala inkommit med förslag i sådant syfte, gjorde det större akademiska konsistoriet derstädes i skrifvelse till kanslersemetet af den 19 september 1888 hemställan om nämnda embetes medverkan till att ett årligt anslag af 20,000 kronor måtte af Riksdagen äskas att ställas till Kongl. Maj:ts disposition, i ändamål att i mån af behof användas för att medelst inrättande af personliga professorer vid universitetet fästa män, hvilka genom vetenskaplig författareverksamhet eller lärareverksamhet på ett synnerligt framstående sätt utmärkt sig, hvilka professorers innehafvare borde åtnjuta en årlig lön af 4,000 kronor, med rätt tillika för dem att af statsmedel bekomma ålderstillägg i likhet med extra ordinarie professorer och med skyldighet att deltaga i den offentliga undervisningen samt — då förhållandena så kräfva — examinationen vid universitetet och med förpligtelse för innehafvare af dylik professur att emottaga kallelse till ledig icke personlig ordinarie eller extra ordinarie professur vid universitetet, hvilken omfattar det ämne, hvori han vore anställd såsom professor, börande besättandet af ifrågavarande personliga professorer ske enligt grunder, som af Kongl. Maj:t efter vederbörande akademiska myndigheters hörande fastställas, äfvensom i hvarje fall bestämmelser om den undervisnings- och examinationskyldighet, som skall åligga innehafvare af personlig professur, i sammanhang med utnämningen gifvas.

Öfver denna framställning infordrade kanslersemetet det större akademiska konsistoriets i Lund utlåtande, och sedan detta den 7 juni 1889 uttalat sig för önskligheten af att ett dylikt anslag äfven beredd Lunds universitet, och kanslersemetet anmodat det större akademiska konsistoriet i Upsala att inkomma med det yttrande, hvartill nämnda utlåtande kunde gifva anledning, tillsatte sistnämnda konsistorium en komité, bestående af en ledamot af hvarje sektion och fakultet, hvilken

komité den 10 maj 1890 afgaf dels sitt utlåtande i frågan, dels ett förslag till stadga rörande besättandet af personliga professorsbefattningar. I utlåtandet föreslogo komiterade, att konsistoriet måtte förnya sin ofvan anförda hemställan till kanslersemetet af den 19 september 1888, blott med den ändringen, att den ifrågasatta skyldigheten för innehafvare af personlig professur att mottaga kallelse till ledig icke personlig ordinarie eller extra ordinarie professur vid universitetet skulle modifieras derhän, att denna skyldighet skulle afse sådan icke personlig professur, *hvars ämne väsentligen sammanfaller med eller ingår i det ämne, i hvilket han är anställd såsom professor*.

Hvad komiterade sålunda i nämnda utlåtande föreslagit, biträdades af konsistoriet, och på grund häraf förnyade detta den 13 september 1890 hos kanslersemetet sin i skrifvelsen af den 19 september 1888 gjorda hemställan med ofvan angifna ändring, dervid framhållande det ifrågavarande anslaget bland dem, som konsistoriet ansåg särskildt behöfliga. En lika lydande framställning har äfven den 9 september 1891 gjorts af konsistoriet, och kanslersemetet har vid båda tillfällena gifvit sitt särskilda förord åt hvad det sålunda föreslagit.

På grund af den stora betydelse, som vederbörande myndigheter sålunda ansett den ifrågavarande institutionen ega och då 1876 års Riksdag, såsom ofvanstående historik visar, delat samma uppfattning, utan att följande Riksdagar principiellt frånträdtt densamma, har jag ansett mig böra bringa frågan derom under Riksdagens pröfning, och tillåter jag mig dervid att, med afseende på arten af det behof, hvarom här är fråga, med anslutning till hvad den ofvan omnämnda af det större akademiska konsistoriet i Upsala tillsatta komitén derom i sitt utlåtande yttrat, särskildt framhålla följande synpunkter.

Våra universitet måste anses ega en tvåfaldig uppgift, å ena sidan att meddela all den vetenskapliga undervisning, hvars inhemtande utgör förutsättning för att kunna fylla alla de viktigare funktionerna i statens tjenst, å andra sidan att utgöra medelpunkten och härden för det vetenskapliga lifvet öfver hufvud. Hvad som fordras för fyllandet af den förra uppgiften — lärareplatser och öfriga för undervisningen afsedda institutioner i bestämda ämnen, i hvilka insigt måste fordras för att statslifvet skall gå sin orubbade gång — måste från statens synpunkt anses rent af nödvändigt. Den senare uppgiften, eller befordrandet af vetenskapens blomstring i och för sig är, om också icke af den betydelse, att dess tillbakasettande skulle föranleda ett omedelbart störande af statslifvet, dock af den största vikt för vårt folks kulturutveckling. Men ett synnerligt kraftigt medel för fyllandet af denna senare uppgift är,

att personer med *verklig* kallelse för vetenskaplig verksamhet genom anställning vid universiteten beredas möjlighet att få följa denna kallelse. I detta hänseende äro emellertid våra universitet för närvarande ej synnerligt starkt rustade, ty i allmänhet kunna de för hvarje vetenskapsgren ej bjuda på mer än högst fyra platser, som gifva sina innehafvare tillfälle att under något så när betryggande ekonomiska förhållanden egna sig åt vetenskaplig verksamhet, nemligen de ordinarie och extra ordinarie professurerna. Äro inom en vetenskapsgren dessas innehafvare temligen unga, så finnes, efter de rörliga adjunkturernas afskaffande, föga utsigt att vid universiteten kunna fästa andra personer, som egnat sig åt samma fack, vore det än med den mest lysande framgång, och då universiteten på många områden äro de enda institutioner, som hos oss erbjuda tillfälle till vetenskaplig verksamhet, så blifva sådana personer härigenom rent af tvingade att öfvergifva vetenskapen och kasta sig in på banor, för hvilka de kanske icke alls äro danade, ty man kan icke vänta, att personer efter en lång studiebana och med större begåfning såsom *sin nästan enda framtidsutsigt* skola nöja sig med ett docentstipendium på högst 1,500 kronor, hvilket dessutom utdelas blott för vissa år. Följden af dessa dåliga utsigter på den vetenskapliga banan kan också blifva den, att all högre begåfning från början afskräcker från densamma, hvilket utan tvifvel vore en verklig nationalförlust. Härtill kommer vidare, att, då i vår tid vetenskapens fält allt mera vidgas, det lätt kan inträffa, att män med ovanlig vetenskaplig skicklighet och sällsyntare begåfning framträda, för hvilka den vid en viss tid gällande fördelningen af lärarebeställningar vid universiteten icke lemna något rum öppet. För dem finnes sålunda under nuvarande förhållanden *ingen som helst möjlighet* att genom sin vetenskapliga verksamhet ernå en i ekonomiskt hänseende betryggad ställning, men det lär ej kunna förnekas, att det är en väsentlig förlust, om en man, som visar sig egnad att på vetenskapens fält bryta nya banor, att utflytta sin vetenskaps råmärken eller att lägga en djupare grund för en redan i större eller mindre mån uppförd vetenskaplig byggnad — om en sådan man ej skulle kunna få sin verksamhet der, hvarest han företrädesvis måste anses hafva sin plats, nemligen vid universiteten, utan till följd af ogynsamma förhållanden gå förlorad för vetenskapen. De nu påpekade hindren för det vetenskapliga lifvets blomstring i vårt land skulle emellertid i väsentlig mån undanröjas, om ett ständigt anslag funnes, *inom* hvilket medel i mån af behof kunde disponeras för upprättandet af personliga professurer. Hvad som med ett sådant förslag åsyftas är icke att fylla några luckor i universitetets ordinarie undervisning,

icke heller att blott i allmänhet förstärka lärarekrafterna, allra minst att bereda understöd åt äldre obefordrade universitetslärare, utan att vid universitetet utan afseende på ämne fästa och derigenom åt vetenskapen bevara personer af *synnerligt* framstående skicklighet och begåfning.

Mot en anordning af denna beskaffenhet har emellertid anförts, att, om ett ständigt dylikt anslag funnes att tillgå, möjligen alla de platser, till hvilkas besättande anslaget beredde medel, skulle genast fyllas, utan att tillbörligt afseende fästes dervid, att endast verkligt framstående förmågor vid tillsättandet borde komma i fråga, och denna farhåga har icke saknat inflytande på, att röster höjt sig för en sådan lösning af frågan, att först, *om* och *när* en synnerligt framstående vetenskaplig förmåga framträdde, ett särskildt anslag borde begäras för upprättande af en personlig professur. Men om det af mig förordade sättet i och för sig skulle befinnas vara det mest fördelaktiga, så synes den nämnda farhågan endast böra utgöra en stark uppfordran till beredande af tillräckliga garantier mot anslagets användande i strid med ändamålet, icke ett skäl att utan vidare förkasta detsamma. I sjelfva verket synes det hafva bestämda företräden framför begärande af särskildt anslag för hvarje fall, då upprättandet af en personlig professur vore önskligt. Ty utom det, att, såsom redan är anmärkt, detta sätt visat sig föga effektivt, så skulle detsamma innebära, att pröfvandet och bedömandet af vetenskaplig skicklighet lägges i Riksdagens hand, hvilket såsom af herr Key vid 1876 års riksdag framhölls i Andra Kammaren, måste betraktas såsom principiellt origtigt; dessutom medföra formerna för en sådan procedur så stor tidsutdrägt, att lätteligen ändamålet dermed förfelas, enär det kan hända, att den person, som man på detta sätt ville rädda åt vetenskapen, ej, om samtidigt en annan bana står honom öppen, vågar afvakta det osäkra resultatet.

Visserligen skulle det vara fördelaktigast, om anslag af nu angifna art kunde beredas båda universiteten, men då behofvet deraf starkast tyckes hafva blifvit känt i Upsala och då, med den möjlighet som finnes att öfvergå från det ena universitetet till det andra, det i alla fall kommer hela vår vetenskapliga utveckling till godo, om saken också blott genomföres vid det ena universitetet, har jag ansett mig kunna inskränka mitt förslag till Upsala universitet.

På grund af hvad sålunda blifvit anfördt får jag vördsammast hemställa,

att Riksdagen ville bevilja ett årligt anslag af 20,000 kronor att ställas till Kongl. Maj:ts disposition, i ändamål att i mån af behof användas för att medelst inrättande af personliga professorer vid Upsala universitet fästa personer, hvilka genom vetenskaplig författare- eller lärareverksamhet *på ett synnerligt framstående sätt utmärkt sig*, hvilka professorers innehafvare böra åtnjuta en årlig lön af 4,000 kronor med rätt tillika för dem att af statsmedel bekomma ålderstillägg i likhet med extraordinarie professorer och med skyldighet att deltaga i den offentliga undervisningen samt — då förhållandena så kräva — examinationen vid universitetet samt med förpligtelse för innehafvare af dylik professor att mottaga kallelse till ledig icke personlig ordinarie eller extraordinarie professor vid universitetet, hvars ämne väsentligen sammanfaller med eller ingår i det ämne, i hvilket han är anstald såsom professor, börande besättandet af ifrågavarande personliga professorer ske enligt grunder, som af Kongl. Maj:t efter vederbörande akademiska myndigheters hörande fastställas, samt i hvarje fall bestämmelser om den undervisnings- och examinationsskyldighet, som skall åligga innehafvare af personlig professor, i sammanhang med utnämningen gifvas.

Stockholm den 30 januari 1892.

S. J. Boëthius.